

A MAGYAR ÁLLAM

FÖNMARADÁSÁNAK ÉS ALKOTMÁNYOS

SZABADSÁGÁNAK OKAI.

*Gründe des Bestandes
des Ungarischen Staates,*

IRTA

GRÓF ANDRÁSSY GYULA.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IRÓD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1901.

Ára 6 K.

TARTALOM.

I. RÉSZ.

A magyar állam fönmaradásának okai.

	Lap
I. FEJEZET. Az Árpádok korában	3
II. „ A vegyes házak idejében	44

II. RÉSZ.

Az alkotmányos szabadság okai.

III. FEJEZET. A királyság erejének forrásai	59
IV. „ Miért kellett a királyság hatalma mellett az alkotmánynak kifejlődni	87
V. „ A rendi alkotmány csirái Magyarországbán és Angliában a XI. és XII. században	119
VI. „ A XIII. század. A rendi szabadság kibontakozása Angliában és Magyarországbán. A szabadságlevelek	138
VII. „ A XIII. század. Küzdelem a politikai hatalomért. A királyság győzelme Angliában. A szabadság túlhajtása Magyarországbán. A század eredményei a két országban	154
VIII. „ A királyi reactio Magyarországbán. Az Anjouk	188
IX. „ A rendi alkotmány virágzása Angliában	212
X. „ A rendi alkotmány virágzása Magyarországbán az Anjouktól Mátyás koráig. Első rész. A rendek küzdelme a királysággal és győzelmük Zsigmond haláláig	233

		Lap
XI. FEJEZET. A rendi alkotmány virágzása Magyarországon az Anjouktól Mátyás koráig.		
Második rész. A bomlás ideje Alberttől V. László haláláig		269
XII.	« A királyi reactio Angliában. A Tudorok _ _ _ _ _	304
XIII.	« A királyság reactiója Magyarországon. Mátyás _ _ _	318
XIV.	« A rendi reactio a Jagellók idejében. A főnemesek és nemesek küzdeme. Ulászló _ _ _ _ _	358
XV.	« II. Lajos _ _ _ _ _	403

I. RÉSZ.

A MAGYAR ÁLLAM FÖNMARADÁSÁNAK OKAI.

I. FEJEZET.

AZ ÁRPÁDOK KORÁBAN.

A magyar állam függetlenségének elejétől fogva javára volt, hogy önmagában zárt, a természettől egységesnek alkotott, megvédhető területen telepedtünk meg, s hogy hazánkat nem a germán világtól kellett elhódítanunk, hanem a fejletlen szlávoktól. Nem voltunk útjában azon erők természetes kibontakozásának, a melyek a koron uralkodtak. Az európai művelődés érdeke elválhatatlan kapcsolatban volt a germán fajok sorsával, a melyek a latin civilisatiót elfogadva, ezt új irányokkal gazdagították. Fejlődésök megakasztására nem volt elég erőnk. Ha gáncot iparkodunk nekik vetni, összetöretünk. Hogy nem állottunk útjukba, s hazánk geographiai helyzete olyan volt, hogy a germán törzsek nagyra mehettek a nélkül, hogy földünket birtokukba vegyék; hogy hazánk őslakói nem voltak rokonai e hatalmas fajnak; hogy a mi uralmunk kevésbé árthatott neki, mint a szlávoké, s így letelepülésünk a század irányával ellentétbe nem jött, hanem végső eredményében azt elő is mozdította: ez volt az a szerencsénk, a mely lehetővé tette későbbi fejlődésünket.

De ez nem tisztán szerencse volt. Ez eredményben érdem is van. Helyes ösztön vezetett bennünket, midőn megállottunk annál, a mit kezdetben elfoglaltunk és nem törekedtünk az országon túl hódításokat tenni. A nomád szellem, a

zsákmány szomja messze a nyugatra vitte el őseinket; bejárták, elpusztították a fél Európát; de komoly kísérletet új hódításokra nem tettek. A magyar fajnak mindig az volt egyik legjobb tulajdonsága, hogy vérmes természete és büszke önérzete ellenére föllobbanó szenvedélyeit az elérhető cél szemmel tartásával mérsékelni tudta.

Egyes fejedelmeink sikerei bennök néha hivatásukkal ellenkező és valódi hatalmukkal is arányban nem levő vágyakat ébresztettek. Az Anjouk Olaszországban, Mátyás német tartományok meghódításával olyan kalandok után vadásztak, a melyek állandóan nem válhattak a magyarnak hasznára. A nemzet azonban mindannyiszor megérezte, hogy téves úton járnak vezetői. Ösztöne mindig megvédte az oly hódítástól, a melynek célja a hódítás volt. Míg a német nép magáévá tette császárajainak olasz, az angol nép királyainak francia ábrándjait, a hódítás politikája nálunk soha se vált nemzetivé. Inkább az ellenkező túlzásba estünk. A terjeszkedés gyakran szükséges a védelemhez. Ezt a legutóbbi időkig nem egyszer félreismerte a magyar közvélemény.

Nagyban és egészben azonban a nemzet törhetetlen ragaszkodása azon talajhoz, a mely táplálta és közönye új szerzemények iránt üdvös volt reá nézve.

Történetünk első idejében különösen nagy hasznunkra volt őseink ezen józan felfogása.

Mintha már akkor belátták volna, hogy itt megvédehetjük magunkat, távolabb ellenben bukunk kell; mintha már akkor érezték volna, hogy a hol Árpád letelepült, ott kell maradnunk, mert azon túl a világtörténelem kereke elgázol bennünket, s hogy itt világtörténeti hivatást teljesítünk, holott messzebb a nyugaton másoknak jutott e föladat.

A törökök története bizonyítja, hogy milyen szerencse, hogy őseink foglalásukban nem terjeszkedtek tovább. Az

ozmánok fatuma az a felfogásuk, hogy a hol egyszer lábat vetettek, ott uralkodniok is kell. Ha Konstantinápoly környékén, talán a Balkánokig, tömegesen letelepednek, s csak annak a területnek akarnak urai maradni, a melynek megvédésére megvan a valóságos erejük, mennyire más lett volna a sorsuk. Kevesebb ellenséggel kellett volna megküzdeniök a multban, s ma az alávetett idegen fajok tömege nem emésztené el erejüket.

Javunkra volt, hogy nem úgy jártunk el, mint ők. Nem hittuk ki szomszédainkat élet-halál tusára, számban úgy sem erős fajunk nem szóródott el túlságosan nagy területre, s az egyszer aláinkvetett fajokat birtuk is állandóan hódoltságban tartani. A húnok és avarok sorsától ez mentett meg bennünket.

A magyar birodalom nem volt nagyobb terjedelmű, mint a mennyit élő erővel állandóan megtölthettünk. Fönntartása nem rótt reánk képességeinket meghaladó föladatot, nem helyezett bennünket éles ellentétbe a világon uralkodó nagyhatalmakkal.

Mihelyt keresztényekké lettünk, nem tátongott többé át nem lábolható mélység közöttünk és környezetünk között.

Mindez azonban csak lehetővé tette fönmaradásunkat, s korántsem biztosította.

Egészséges alkotás volt Árpád és Szent István műve; de nagy veszélyek fenyegették. Élhattunk, de el is bukhattunk, mint annyi más nép.

A kereszt meg nem védhetett, csak az erős kard és az okos fej, s még ezeken kívül is a világhelyzet kedvezésére volt szükségünk, hogy fönmaradjunk.

Ha nem leszünk keresztények, meg nem állhatunk; de az, hogy a nyugat vallásához alkalmazkodtunk, még nem biztosította létünket. Nem csak a vallás és műveltség választott el környezetünktől. Fajilag teljesen magunkban ál-

lottunk, két nagy népcsalád közé ékelve: a germán és a szláv közé.

Ez az egy körülmény is sok veszély csiráját rejtette magában. A húnok és avarok utódjait látták bennünk. Az ők és a magunk pusztításainak átka nehezedett fejünkre. A nyugati fajok fejlődő önérzete, európai öntudata barbároknak, ázsiaiaknak tekintett bennünket, betolakodó elemnek, a melynek nincs helye közöttük.

A középkor századaiban még gyakoriak voltak a népvándorlás idejére emlékeztető hódítás esetei. Egy-egy harczias nemzet rávetette magát a másikra, legyűrte, meghódította, s az egyesek birtokát kiosztotta a győzők között. Ha kellett, tűzzel-vassal kiirtotta a bentlakókat. Így hódították meg a normannok Angliát, Nápolyt, Siciliát, a keresztes hadak Konstantinápolyt; így szorították a németek a szláv fajokat lépésről-lépésre északkelet felé. A fiatal nemzetek pezsgő vére, tettvágya, a nomád kortól örökölt vállalkozó szelleme, a harczias foglalkozás általánossága, a kor kegyetlensége, mindez bizonytalanná tette a gyengébbek életét. Főleg őseinket fenyegették az ilyen megrohanások, mert kelet felől a vándorlás korát élő barbárokkal jutottak érintkezésbe. Időről-időre ezek dúló, pusztító hadai rontottak reájuk. Az ázsiai népek azon nagy országútját, a melyen maguk is jártak, elzárva, a művelt keresztény s a vad pogány világ közé ékeltek magukat.

Nyugati szomszédjaink barbároknak tekintették őseinket, a kiket ki kell irtani, a keleti határon tanyázó népek támadásait meg kezdődő művelődésük zúdította reájuk.

Midőn teljesen a nyugathoz csatlakoztak, a kelet mind sűrűbben és fokozódó erővel rohanta meg országunkat, s a kereszténység és az európai műveltség védelme ejtette veszedelembe létünket. A honalapításra következett korszakban azonban első sorban a nyugat fenyegetett bennünket.

E korban két hatalmas ösztön, két nagy irány küzdelme adott jelleget az új világ történetének.

A római birodalmat ellepték a germán törzsek. A függetlenség és szabadság volt éltető szellemök. Mindegyik magáért, saját törvényei, szokásai, akarata szerint kívánt élni. A mint a véletlen szeszélye, a fegyverek szerencséje őket chaotikusan össze-vissza hányta, úgy törekedtek, őseredetű isteneik sugallata szerint, tekintet nélkül egymásra, létüket folytatni. Ez az ösztön volt az egyik tényezője a világ új rendjének, nagybecsű befolyással Európa későbbi fejlődésére. Ezé az egyéni szellemé, ezé a független akaraté volt a jövő. De csak úgy, ha egyeztető, összekapcsoló hatások korlátok közé bírják szorítani. Az újkor és civilizációja az ókorral szemben csak úgy lehetett eredeti és sokoldalú, s csak úgy érhetette el azt a fokot, a melyen jelenleg magaslik, ha az új tényezők, megóva egyéni jellemvonásukat, egyéni különlegességeket, nagyobb egységben, közös alapon nyugvó kulturában forrnak össze. Ezen összefoglalás szolgálatában főleg két nagy erő munkálkodott. Ezen erőknél a függetlenség szelleme ellen folytatott küzdelme volt a kor fő eseménye, s mikénti eldőltétől függött a jövő alakulása.

Hatása idejére és jelentőségére nézve föelőmozdítója az új világ egységes rendjének a keresztény katolikus vallás volt.

Óriás munkát végzett már, mikor őseink ide bevándoroltak. A latin és a germán fajok szertehúzó törzseit szellemi egységekké forrasztotta össze. Áthatotta a társadalmat, a családot, az egyént. Szabályozta, csaknem minden vonatkozásában, az egész életet. A különböző hajlamú és törekvésű fajokba hatalmas közös alapvonást oltott, mely őket mindörökre összekapcsolta, s a többi világtól elválasztotta.

E mellett a belső áldásos kulturmunka mellett az egy-

ház a keresztény társadalom politikai alávetésére is törekedett. Mi sem természetesebb ennél. Ha a vallás tulajdonképpen hivatásán túl is ment ez a czélzat, ama hatalmi érzésnek volt a következése, a melyet az elért óriás eredmények és a papságtól kivívott kimagasló állás benne támasztottak. A lelkiismeret ura érezte, hogy a világ ura lehet. E kísértésnek nem birt ellenállani.

Európa további sorsára döntő befolyással volt, hogy a papság nemcsak egyes államokban igyekezett megszerezni a hatalmat, hanem egységes, nagyszabású conceptióban felölelte az egész kereszténységet és belőle theokratikus világbirodalmat akart alakítani. Az egyházban a római püspök egyeduralma kezdett kibontakozni. A pápa kezében egyesült az egyházi hatalom. Minthogy az egyház volt mindenütt az első tényező, a mint e hatalom egy kézbe került, ő vált az európai erőmegosztás természetes súlypontjává. A dolgok állapotának, a tekintély és hatalom tényleges megosztásának felelt meg, hogy a pápaság vezető hatalom legyen. De ő még ennél is több akart lenni. Róma emlékei világbirodalmi irányt adtak szertelen ambíciójának.

A Caesarak városa, világhódító szellemével, szédítő nagyságú emlékeivel és tradícióival, győzedelmeskedett a keresztény szerénységen és alázatosságon, s az egyháznak egyetlen igaz hivatása ellenére mind inkább tért hódított a világhatalom eszményképe. Egyrészt a valósággal meglevő erő, másrészt a klasszikus kor óriás ambíciói, melyeket az örök város ellenállhatatlanul lehel lényé mélyéből mindenkire: e két tényezőnek a természetes nagyravágyásra gyakorolt hatása fejlesztette ki a pápaság világhatalmi praetensióját.

Mellette hasonló célokra tört a római császárság.

A keresztény világ védelemre szorult a muhamedánok és a pogányok ellen. A longobárdokkal szemben magának

a pápának is támogatást kellett keresnie. A byzanti császárság e föladatak megoldására nem volt képes. Nem volt befolyása a nyugati latin-germán világra. Az új világ elemeiből kiemelkedett olyan erőre volt szükség, a mely karddal a kezében megvédi az új társadalmat és a katolikus vallást. Ennek a világtörténeti érdeknek egyedül a Karolingok, az új világ leghatalmasabb fejedelmei, a kik a muhamedánok rohamát is megtörték, voltak képesek megfelelni. Másfelől a hatalmas frank királynak szüksége volt az isteni áldásra és azon nagyobb tekintélyre, a melyet ezekben az időkben csak a pápa adhatott, s a mely egyedül volt arra való, hogy a többi fejedelem fölé emelje. Így létrejött a szövetség a pápa és a Karolingok között. Nagy Károly csaknem az egész nyugati kereszténységet közvetlen uralma alá hajtotta. A pápa császárrá avatta, s ezzel a Karolingok, mint a keresztény világ fejei, felsőbbséget tulajdonítottak maguknak minden állammal szemben, azzal is, a mely nem tartozott tulajdonképpeni birodalmukhoz.

A római imperium eszméje, mint a pápák, úgy a császárság elé is világra szóló célokat tűzött.

Róma bukása után is óriás hatással volt az emberiségre. Sírjából föltámad az antik világ és időről-időre a jelennek irányt szab.

Egészen Napoleonig tőle származnak a világbirodalmi conceptiók. Európa legmerészebb ambícióiban a Caesarok szellemére lehet ráismerni.

A legnagyobbszerű politikai eredmény, a melyet az emberiség eddig ismert, mindig újra meg újra utánzásra csábítja a világ legelső hatalmait.

Ellenállhatatlan vonzó erővel van ez az emlék különösen Róma uraira. A hajdani nagy birodalom fővárosában szertelen méretű conceptiók szülemlettek meg a császárok phantasiájában is.

Éppen olyan szükség volt a pápa és a császár összefoglaló hatására, mint azon elemekre, a melyek széjjel-húztak. A szerencsés fejlődés csak e két ellentétes hatás kellő ellensúlyától volt remélhető. De természetes, hogy az egyensúly közöttük csak sok küzdelem árán és csak fokenként volt biztosítható. A világtörténeti nagy átalakulások nem úgy szoktak végbemenni, hogy mindegyik irány csak annyi erővel és annyi praetensióval száll síkra, mint a mennyi kívánatos s mint a mennyi végül érvényesül, hanem mindegyik túloz, mindegyik teljes diadalra tör, mindegyik elveinek végső következményeit igyekszik megvalósítani. A végletekig vitt ellentétek küzdelme teremti azután meg a compromissumot. Siker az ilyen túlzások nélkül alig várható, mert ezek keltik föl a vezérlő elven csüggő fanatikus ragaszkodást. A túlhajtásra való ezen hajlandóság azonban a haladást gyakran megakasztja és sok visszaesést okoz. Nincs olyan elv, a mely egymagában alkalmazva, logikus következményeiben ne válhatnék végzetessé.

A küzdő felek túlzásai fenyegették azt a forrongó időszakot is, a melyet középkornak nevezünk. Az uralomért két irány küzdött egymással, a melyek egyaránt nélkülözhetetlenek voltak, de a melyek bármelyikének teljes győzelme Európát veszélybe dönthette volna.

Magyarország sorsa is e világtörténeti küzdelem hatása alatt állott. Mióta keresztény lett és a nyugat rendszeréhez csatlakozott, ennek fejlődési törvényei reá nézve is irányadókká lettek.

A veszély, mely bennünket fenyegetett, onnan eredt, hogy a germán-latin társadalomban fölülkerekedtek a centripetális erők, s a népek önállóságát korlátok közé kezdték szorítani.

A keresztény világ legfőbb két ura, szoros frigyben egymással, a régi római világbirodalomhoz hasonló alaku-

lás felé kezdi terelni Európát, a mi Magyarországot is elnyeléssel fenyegette.

Arra irányul a közös törekvés, hogy egy vallásnak, egy pápának és egy császárnak minden más hatalmi tényező fölé emelkedő uralmát alapítsa meg Európában.

Megmérhetetlen a hatalom, a melyet a két hódító erő összetartása teremt. A legnagyobb szellemi hatalomnak, mely Európában valaha létezett s az akkor legnagyobb katonai hatalomnak szövetsége nagy veszélylyel fenyegeti a szabad államok fejlődését.

Nehéz volt támadásukkal dacolni. A pápa sujtó szava az önbizalmat csökkentette s a védekezést megbénította. A császár nagy anyagi ereje könnyen fejezhette be az így előkészített munkát. A legkisebb eredményt is Isten ítélete beteljesedésének tekintették a keresztény harcosok, a mi végleg megfélemlítette és megtörte az ellenállást. A sikert a pápa szava szentesítette. A népek alig merték azt a soha nem lankadó, mindig megújuló szívós ellenállást kifejteni, a mely nélkül a gyenge az erőssel szemben nem boldogul, midőn ezzel az örök kárhozatot vonják magukra, holott a megadással és vezekléssel bűnbocsánatot biztosítanak maguknak. A középkor számtalan példát mutat, hogy ezen szellemi tényezők egymagukban is az övéknél nagyobb anyagi erővel szerencsésen mérkőzhettek. Hát ha még a kor legfélelmetesebb kardja áll melléjük.

Midőn bejöttünk, Nagy Károly birodalma már megoszlott, de Németország megint erőre kapott. A Karolingok eszmekörének és állásának örökébe léptek a szász származású királyok. Rossz omen volt reánk nézve, hogy e hatalmas uralkodó-család emelkedését éppen az ellenünk folytatandó erélyes védelem szükségének érzete idézte elő. Az új császárság nem volt oly hatalmas, mint a Nagy Károlyé, de tekintélyes erővel rendelkezett. Európa első hatalmassága

volt, s reánk nézve azért vált veszélyesebbé még a réginéél is, mert közelebb székelt határainkhoz.

Geographiai helyzeténél fogva minket akkor is megsemmisíthetett, ha világbirodalmi terveit nem bírja megvalósítani, s csak annyira győzedelmeskedik, hogy szomszédai fölött uralkodhatik.

Az Ottók idején, mindent egybevetve, a császárok hatalma nagyobb volt, mint a pápáké. Ők védték meg emezeket. A pápa választásánál döntő volt a szavuk. Istvánnak, igaz, II. Sylvester pápa adta a koronát, de csak a császár megegyezésével. Nem is tehetett másként. III. Ottó császárnak köszönhette méltóságát. Ottó teremtménye volt.

E belső összhangból nagy hódító erőt merített a világ két feje, főleg a császár. Csehország és Lengyelország ez időben voltak kénytelenek felsőbbségét elismerni. Elkerülhettük-e mi e sorsot? Úgy látszott, hogy nem.

Míg István, a bölcs, élt, a veszély nem élesedett ki. De a halálára következett évtizedekben komoly alakot öltött és nagy válságot okozott, mely a korona önállóságát egy időre megszüntette, s könnyen megsemmisíthette volna.

A szövetségnek, a melyet a császár és a pápa egymással kötöttek, a tőszomszéd Magyarországgal meg kellett ütköznie. A véletlennek volt döntő befolyása arra, hogy e tusát mikor vívjuk meg; egyes phasisait egyes emberek és elláthatatlan körülmények alakították; de az egymás mellett kifejlődött ellentétes fölfogások és irányok csatája elkerülhetetlen volt.

Szent István conceptiója, a független magyar állam a keresztény társadalom keretében, s a császár conceptiója, mely a legfelsőbb hatalom elérésére irányult, egymással meg nem fértek.

A küzdelem bekövetkezett, mihelyt a császárnak a legelső alkalom kínálkozott a beavatkozásra. Mikor a magya-

rok elkergették Pétert, s ő a németek védelméért könyörgött, a harc elkerülhetetlen volt. III. Henrik nem szalaszthatta el az alkalmat, hogy uralmát Magyarországra is kiterjeszsze. Hűtlen lett volna azon eszmékhez, a melyeket Nagy Károlytól és Nagy Ottótól örökölt, ha másként cselekszik. Megfelelt világraszóló állásának, a keresztény társadalom fölött gyakorolt legfelsőbb uralmáról táplált hagyományos nézeteinek, midőn parancsszavával, kardjával rendelkezett a szomszéd királyság sorsa fölött.

Megfelelt örökölt politikájának az is, hogy Péter mellett foglalt állást, az olasz mellett, a ki a nyugati civilizációnak és a nyugati vallásnak megbízhatóbb támasza látszott lenni a tősgyökeres magyar Abánál és Árpád sarjádékainál.

Természetes volt az is, hogy ezen actiójában a pápa támogatta. A pápa egyáltalán a császárral tartott. E kérdésben pedig ezéljaik különben is találkoztak. A germán felsőbbség a még bizonytalan kereszténységű magyarság fölött közös érdekük volt.

A német fegyverek és a pápa átka együtt súlyosodtak reánk. A német vitézek a ménfői csata közben támadt viharban Isten újját látják a kiátkozott magyarok ellen s egy közönséges természeti tüneményből új bátorságot merítenek a harc folytatására. Kérdés, hogy az egyház állásfoglalása nem gyengítette-e némileg sorainkban is az egységet. Ha még nem is sokan, de minden bizonynyal egyesek félték a szent atya haragjától.

A küzdelem végső eredménye azonban mégis a magyar függetlenség győzelme volt. Hosszú vajúadás közben, változó combinatiókkal, új meg új emberek vezérsége mellett folyt a harc, míg Németország letett tervéről, cserbenhagyta pártfogoltját, Salamont, s Magyarország függetlenségét többé nem zavarta.

Mi okozta e szerencsés megoldást? Mi okozta, hogy a fiatal Magyarország a világ akkori uraival megbirkózhatott?

A veszély nagy volt. A nemzet fejlődésének egyik legválságosabb korát élte. A ménfői csata, a melynek következtében III. Henrik az ország hűbérura lett, s a magyar korona elvesztette függetlenségét, hasonlóan a mohi ütközethez és a mohácsi vészhez, történetünk egyik gyászos napjává válhatott volna. Főleg abban különbözik tőlök, hogy nem nálunknál vadabb, műveletlenebb népek, hanem egy nagyobb fejlődést elért szomszéd győzedelmeskedett fölöttünk. E különbség a művelődés szempontjából javunkra szolgálhatott, az ország függetlensége azonban annál nagyobb veszélyben forgott.

A magasabb kultúra ereje a hűbérviszonyt Németországhoz állandóbbá tehetette, s rábirhatott volna, hogy azt elfogadjuk, a mit a tatár és a török uralommal szemben soha nem tettünk.

De félős volt az is, hogy az idegen aggressio ellen támadt reactio kereszténységünket ejti veszedelembé. Természetes volt, hogy a nemzetre nagyrészt ráerőszakolt új vallást az idegen uralommal azonosították. Az önállóság ösztöne azok malmára hajtotta a vizet, kik a régi állapot után sovárogtak. A ki a nyugat ellen, a kereszténység vezetői ellen harczolt, annak számolnia kellett ezzel az iránnyal, annak a pogányság szellemére kellett támaszkodnia, ha győzni akart. Ez meg is történt. A legnagyobb erővel, a mikor Péter ellen másodszer föllázadtak, s a római császártól és a pápától reánk erőszakolt királyt akarták elkergetni.

Ha ez az irány fölülkerekedik, Szent István műve romba dől, s vele haladásunk, sőt lételünk újra kockán áll.

Jövők csupán a keresztény társadalomban lehetett, de

ügy, a mint Szent István képzelte, független, önálló tényezőként.

Ekkor pedig úgy látszott, hogy ez a politika keresztülvihetetlen, s vagy német főnhatóság alá kerülünk, vagy pogányokká leszünk. Ebben volt a válság komolysága.

A nemzeti ügy élén állott férfiak megértették a pogányságban levő veszélyt. Nem annyira ájtatosságból — hisz különben ideig-óráig sem alkudhattak volna meg az ellenkező iránynyal — mint inkább politikából ragaszkodtak a kereszténységhez. Eltűrték, a mikor és a míg hasznát látták, az ősi hitet; de mihelyt győztek, mihelyt a helyzet uraivá lettek, visszaállították az új vallást. Nem adták magukat a reactio hatalmába; szívósan ragaszkodtak nagy elődjök politikájához.

Hogy így is helyt tudtunk állani a német ellen, s hogy győztünk a nélkül, hogy a védelem legszélsőbb eszközeihez nyultunk volna, sok különböző általános nagy és némely apró körülmény közreműködésének volt a következése. Így van ez minden nagy eredménnyel. Egyes embereknek kijut az érdemből. Nagy férfiak döntő hatással vannak korukra; de e mellett, mint a legerősebb egyéniségek sikerének is föltételei, ott vannak az általános nagy okok, melyek az eseményeknek irányt szabnak. Most főleg ezeket keresem. Az egyes eseményekről, az egyének szerepéről csak annyit, hogy a legdöntőbb hatással az volt, hogy a nagyeszű III. Henrik akkor halt meg, midőn vejében, Salamonban, újra olyan jelöltre talált, a kinek joga volt a trónra és a ki hajlandó volt Magyarországot ismét Németország hűbérévé tenni, s hogy e halál következtében Németországban IV. Henrik gyermekkorában jutott a trónra.

Kiegészíti ez esemény jelentőségét, hogy ugyanazon időben a nemzeti ügy élére két népszerű levente jutott:

Géza és László. Ők voltak arra hivatva, különösen László elsőrangú egyénisége, hogy megmentsek Szt. István művét.

A tehetség nagy súlya, mely III. Henrik életében a mérleget ellenünk fordította, e kettős változással a magyar függetlenségnek kedvezett.

Az általános okok közt, a melyek lehetővé tették védekezésünket és végleges diadalunkat, a magyar faj harczi tulajdonai voltak és az az ügyes taktikája, hogy a németeket kifárasztotta, kiéheztette, az ország szívébe csalta, s nagy összeütközéseket kerülve, apróbb csatározásokkal, vitéz tettekkel meggyőzte arról, hogy nehéz vállalkozás a magyart rablánczra verni. Az ellenállás javára volt az is, hogy a kereszténység a magyar nemzetnek még csak fölületét hatotta át, nem az egész nemzetet a legszélsőbb rétegekig, úgy hogy a pápa szavának nem volt reá parancsoló ereje.

De a végleges és teljes sikert mindezek a körülmények sem magyarázzák meg. Érthetővé teszik, hogy a küzdelem erős volt, s hogy könnyen nem sikerülhetett a magyart idegen függés alá hajtani; de legyőzhetetlenek nem voltunk. Apasztotta erőnket a pártoskodás is. Péter és Salamon királyi joguk súlyával a német részen küzdöttek. Maga Endre király is, kit a nemzeti irány emelt a trónra, kész lett volna Henrik előtt meghajolni, hogy fiának, Salamonnak, biztosítsa örökét. Magyarország súlyos válság napjait élte. Atya a fiával, testvér a testvérral meghasonlott. A kereszténység a pogánysággal, az állam egysége a törzsszerkezettel, a fejedelmi alkotmány a királlyal, a magántulajdon eszméje a törzsvagyon rendszerével küzdött az elsőségért. Két világ mérkőzött egymással. A német birodalom hatalmasabb volt, mint a mienk. Nagyobb volt a terjedelme is, a népessége is, a vagyonossága is, a műveltsége is. Harczosai vitézsége sem maradt el a mieinké-

től. III. Henrik idején pedig e nagy hatalom a császárnak még rendelkezésére volt.

Nem is fegyvereink felsőbbsége döntötte el a viszályt. A német volt mindig a támadó; mi nem hatoltunk be az ellenfél országába, nem vertük le erejét hazájában, nem tettük lehetetlenné a további küzdelmet, s ha többször ki is szorítottuk a germán invasiót és nagy károkat is tettünk benne, olyan győzelmet nem sikerült fölöttük kivívnunk, mely a harc megújításától a büszke nemzetet végleg elijeszthette, s politikájának és ambícióinak más irányt szabhatott.

A küzdelmet nem fejezte be valamely különös haditény; elaludt az magától. Egy fegyveres séta után, a mely eredménytelen maradt, IV. Henrik végleg letett sógorának, Salamónnak ügyéről és a német birodalomnak praetensiójáról, mert figyelmét és erejét más nagy kérdések kötötték le. Megbomlott a szövetség, a melyen atyja világhatalma alapult, s megindult a nagy küzdelem a császár és a pápa között, a kiknek egyetértése volt a mi veszélyünk.

A világtörténelem egyik nagy forduló pontjához ért. Előbb-utóbb be kellett ennek következnie; de hogy nem késett még egy-két nemzedék életéig, hanem akkor bomlott meg az összhang a két világhatalom között, a mikor velünk állottak harcban, ez volt a szerencsénk. Ez mentett meg bennünket.

Ha nem így történik és a nyugat elleni küzdelem még sokáig foly, fejlődésünk másként alakul. Szt. László és Kálmán király, kik a végleges consolidatio munkáját végezték, s kelet és délfelé terjesztették hatalmukat, e helyett a védekezésben merítették volna ki erejüket.

A fordulatnak be kellett következnie. A világhatalomra törő két erő csak úgy férhetett meg egymás mellett, ha az egyiknek sikerül a másikat állandóan a maga befo-

lyása alá juttatni. Csak úgy volt közöttük az összhang maradandólag föntartható, ha vagy a császárság biztos jogot szerez magának a pápai méltóságnak betöltésére, vagy a pápa rendelkezik a császári korona fölött. Legalább az volt szükséges, hogy az egyik mindig meg tudja akadályozni, hogy vele ellentétben levő egyén jusson a másik hatalom birtokába.

Eddig a két hatalom összetartása azon alapult, hogy a pápai állás betöltése többnyire a császárok befolyása alatt állott. III. Henrik, éppen a Magyarország uralmáért folytatott küzdelem éveiben, elismert jogtétellé emelte, hogy döntő szava van a római pápa választására. Ha az élet további fejlődésénél ez a szabály marad az irányadó, óriás perspectivák nyílnak meg a császári hatalom előtt. De a dolgok lényege ellenkezett e fejlődéssel.

Európa haladása a részek független fejlődését követelte. Egy óriás központi hatalom alakulása, mely a pápának az egész kereszténységre ható egyetemleges erkölcsi befolyását Olaszország és Németország anyagi erejével egyesíti, nem lehetett a fejlődés utolsó phasisa. Európa többi hatalmassága mind veszélyeztetve lett volna.

A német császárok alkotása magában is rejtette a bomlás csíráit.

Történelmi anachronismussá lett. Oly eszmén alapult, mely egy elmúlt világhelyzetnek volt természetes szüleménye, a XI. századnak azonban már nem felelt meg. Azon kísérlettel kellett járnia, hogy a világ fejlődését visszaszorítsa azok közé a keretek közé, a melyek hajdan az eszmének életet adtak. Míg remény volt e kísérlet sikerére, a rendszer lehető volt. Mihelyt e remény elenyészett, buknia kellett.

Az egy császár, egy pápa, egy vallásnak a császári hatalom túlsúlyával kapcsolatos fogalma Európa fejlődésé-

nek ama korában fogamzott meg, midőn a kereszténység sorsa egy birodalomhoz volt fűzve, s ezen egy világi fejedelem uralkodott, a régi római imperator. Midőn Nagy Károly idején e fogalmat újra feltámasztották, a világ helyzete valamennyire hasonlított a régihez. Lehetséges politikai conceptióvá lett tehát a római imperium visszaállítása. Midőn azonban a következő századok fejlődése más irányt vett, s a világi egyetemleges imperiummal szemben a keresztény társadalmat képező csoportok önálló alakulásának nyitott utat, midőn a francia, az angol, a magyar erők függetlensége megszilárdult, összeomlott az alap, a melyen a világi imperium felsőbbségének büszke conceptiója épült.

A pápaság azon igénye, hogy Isten helytartója e földön, s hogy Isten megbizásánál fogva a földi életet égi törvények szerint intézi, mindig belső ellentétben volt valamely világi hatalomtól való függésével.

Mihelyt e világi hatalomnak nem sikerült az egyetlenné válni, a pápaság békésen nem tűrhette ezen ellentétet.

A pápai méltóság fogalma, egyetemleges természete kizárta, hogy Európa egyik fejedelmének szolgája legyen. Olasz-német patriarcha maradhatott, de semmiképpen sem az egész kereszténység feje, ha a császárnak van alávetve. Az egyház csak úgy lehetett az önálló államok vezetője, ha nem süllyed egy állam szolgaságába.

Egy mindent fölölélő és az eddigi egyensúlyt alapjában megrendítő küzdelem tehát elkerülhetetlen volt.

Csak arra való ember kellett hozzá, a ki teljesen érzi a reászállott hatalom isteni voltát, a ki megismeri a század irányát és élni mer a rendelkezésére levő nagy eszközökkel. Ilyen volt VII. Gergely. Fanatikus lelkesedése isteni eredetű hatalma iránt és politikai éleslátása meg-

felelt a helyzet várakozásának. Mintegy arra született, hogy a világtörténelem méhében rejlő nagy küzdelmet megindítsa és vele a jövőnek új irányt szabjon.

Érdekes volna e nagyfontosságú, sokszor dramatikai alakot öltött küzdelmet kibontakozásában, változó fordulataiban végig kísérni; de eltérítene tárgyamtól.

Csak ahhoz van közöm, hogy miként szilárdította meg Magyarország független állását a keresztény világban.

A küzdelmet nemcsak szellemi fegyverekkel vívták. Szítva az Olaszországban ébredő elemek függetlenségi vágyát s szövetkezve a német elégedetlenekkel, a pápa anyagi erőt is állított síkra, s ezzel elvonta a német fegyvereket Magyarországtól.

A mogyoródi ütközet, a mely a németpárti Salamon király uralmának véget vetett, 1074-ben vívatott. Gergely 1073-ban lett pápa s 1076-banátkozta ki IV. Henriket. A nagy küzdelem tehát éppen akkor indul meg, midőn a német birodalom új erőfeszítésére lett volna szükség, hogy Magyarország fölött gyakorolt felsőbbségét visszaszerezze, s megint az kerüljön a trónra, a kit egyszer ő ültetett abba. Ezt tette kivihetlenné a világtörténeti erőknek küzdelme. Ezért szűnt meg a harc.

De ha a pápaság összes törekvései diadalmaskodnak, a régi viszály új alakban fölelevenedik. A pápa becsvágya nem éri be saját fölszabadulásával. Az egész egyházat akarja emancipálni minden világi befolyás alól és tökéletesen a maga vezetése alá akarja helyezni. Az így megalapítandó óriás hatalmat nemcsak arra fordítja, hogy a keresztény világ szellemi vezetője legyen, hanem a politikai elsőségre is tör.

Mióta a pápa választása, a III. Henrik idején elismert elv ellenére, a cardinálisok collegiumára szállt, a pápai méltóság emancipatiója a császár tutelája alól külsőleg is

elismerésre jutott. Az egész papság fölszabadítását a világi hatalomtól a cölibatussal és azzal akarták biztosítani, hogy a püspökségek és más egyházi javadalmak adományozása a fejedelmektől megvonassék. Az így fölfelé és lefelé függetlenné tett egyház, mint a jó és rossz legfőbb birája, mint az emberi gondolatok és cselekedetek mestere, mint a legfőbb parancsoló és tiltó fórum, magasan a császárok és királyok fölé emelkedett s az államok és népek ura lett volna.

Fölötte senkisémet áll, senkisémet ítélhet, csak az Isten; ő mindenki fölött áll és mindenki fölött ítél. Föloldhat az eskű alól, föl a hűség kötelessége alól, letehet császárt, királyt, osztogathat koronát, országot. A császár legyen első szolgálja és adja a kardot, a melylyel az ellene szegüldket sujthassa. Az egyház óriás szellemi hatalmához a császár szolgáltassa az anyagi erőt.

A kor rajongó vallásosságánál fogva e mindenhatóság elérhetőnek tetszett.

Nem egyszer úgy látszott, hogy a pápák czélt érnek. IV. Henrik fiai egyenkint elpártolnak kiátkozott atyjuktól, s V. Henrik, öröke biztosítása végett, meghódol a pápának. II. Frigyes, a hohenstaufenit, III. Incze pápa, VII. Gergely méltó utódja, helyezi a trónra. De szerencsénkre, mondhatjuk, az emberiség szerencséjére, ezek csak mulékony tünetek voltak. Maga V. Henrik és II. Frigyes is a pápák elkeseredett ellenfelei lesznek. Habár nagy küzdelmek árán, mégis föntartja magát a császárság, önálló czéljaival és törekvéseivel. Nem válik satellitává, hanem marad álló csillag, a mely a maga útján halad s hozzájárul a világrend egyensúlyának megóvásához.

Így volt ez legalább II. Frigyes haláláig, 1250-ig.

A csaknem két századon át folyt küzdelemben nem sikerült sem a pápának, sem a császárnak a másikat ma-

gának alárendelni. Ezen a tényen alapult az európai egyensúly. Láttuk, hogy együttműködve, vállvetten sem bírták az európai élet tényezőit megtörni; mihelyt közöttük az egység megbomlott, a centripetális erők megszűntek általában és megszűntek különösen reánk nézve komoly veszély forrása lenni. Míg a két fél küzdelme folyt, Magyarország a biztosított lét korszakát éli.

Ezen eredményhez nagy mértékben hozzájárult az Árpádok azon bölcs politikája is, a melynél fogva tartózkodtak a nyugatnak egymással vívott harcaiba magukat beleártani.

Semlegesek maradtak. Inkább a pápák pártján vannak, a mi az érdekeknek és a multnak természetes következése volt; de nem válnak eszközeikké. Nem engedik magukat tőle fölhasználtatni, s önmaguk sem követnek czélokot, a melyek nincsenek arányban a nemzet erejével, s ellentétbe helyezték volna őket a nyugattal. Igazi nemzeti politikát folytatnak.

Már László és Kálmán királyok, menten a nyugatról eredő absorptio veszélyétől, nem avatkozva annak ügyeibe, a belső consolidatio munkájára fordították erejüket. Ők és utódaik észak, kelet és dél felé terjeszkedtek, a tenger partjait is megközelítvén. Ez maradt később is az Árpádok politikája. Az egyedül helyes.

Különös szerencsénk volt, hogy ezen korszakban a nyugattal békében éltünk. Új veszélyek támadtak, a melyek, ha egybevágnak a nyugati absorptio korával, végzetessé válhatnak reánk nézve.

A magyar királyságot terjeszkedése a Balkán félszigeten összeütközésbe hozta Konstantinápoly urával. Kiskorú királyok idejének és belső viszályoknak ügyes kiaknázásával az eszes Manuel császár olyan túlsúlyra tett szert, hogy azon szerepkört követelte magának, a melyet előbb

III. Henrik bitorolt. Ha, a mire kedve volt, mert a régi vágyak kiirthatatlanul éltek a német fejedelmek szívében, az akkor hatalmas Rótszakálu Frigyes szintén ellenünk fordul, alig birtuk volna önállóságunkat megóvni.

Frigyes éppen ekkor meglehetősen jó viszonyban volt a pápával. Jellemző, hogy nyomban Magyarországra gondolt; helyzete azonban még nem volt elég szilárd arra, hogy tervét megvalósítsa. A pápával nemsokára újra kigyuladt a százados viszály, s Magyarország egyedül maradt déli ellenfelével szemben.

A byzanti birodalomnak nem volt rá ereje, hogy minket legyőzzön. A kiváló császár kezében veszélylyé vált ugyan, főleg míg gyenge uralkodóink voltak, de állandó függésbe magától bennünket nem juttathatott. Nem előzte meg az a mélyreható befolyás belső intézményeinkre sem, a mely a német kísérlet háttérét alkotta. A nyugati, a germán világnézeteken és intézményeken alapuló magyar civilizációra s a magyar állam rendjére nézve a németek császára sokkal veszedelmesebb ellenfél volt, mint a kelet uralkodója. A nyugatról jött sok hittérítő, lovag és telepes természetes párthive lehetett a német befolyásnak, ellenben a görög világnak nem voltak ilyen számban szövetséges társai közöttünk. III. Béla erős keze így könnyen és végleg megszabadíthatott bennünket. A roskadozó Byzanz Manuel halálával eltűnik a minket veszélyeztető hatalmak sorából.

Magyarország önállósága, mint a nemzetközi erők egymáshoz való arányának természetes következése, ismét neki lendül, s gyenge királyok és belső viszályok sem ronthatják meg.

Ekkor lép közbe a mindent felduló és századok vívmányait egy csapásra megsemmisítéssel fenyegető tatárjárás.

Geographiai helyzetünk következménye, hogy ránk sza-

kadt a vész. A civilisált világ határán élvén, mindig ki voltunk téve a barbárok invasiójának. Bukásunkban pedig, úgy hiszem, része volt a király és az akkori vezérek taktikai hibáinak, a nagy réműletnek, a melyet a vad hordák kegyetlenkedése mindenütt keltett, a tatár chan hadvezéri felsőbbségének, seregei erejének és harcedzettségének. Hozzájárult az a körülmény is, hogy a kereszténység fő támaszai Európában, a pápa és a császár, harcban állottak egymással, s nem jöttek segítségünkre. A mi különben javunkra szolgált, ebben az esetben kárunkra volt.

A tatárvilág belső válsága okozta, hogy a vész, mint a nyári vihar, hamar elmúlt.

Itt különben sem lett volna maradásuk e vad hordáknak. Magyarország nagyon is messze feküdt uralmok központjától, s nagyon közel Európa szívéhez. A keresztény fegyverek előbb-utóbb megtörték volna erejüket. Állami szervezetünk már annyira megszilárdult, társadalmilag már annyira művelődünk, hogy a primitív tatárfaj állandóan nem uralkodhatott volna felettünk. A vihar végzett munkánk próbájává lett. Csatavesztések földre teríthettek bennünket, de állami és nemzeti szervezetünket megbontani nem bírták. Már annyira megerősödünk, hogy a sors e nagy csapása sem ronthatott meg.

A tatárjárásra következett időkben megint szerencsénkre vált az a százados viszály, a melyen szabadságunk biztossága eddig is nyugodott. II. Frigyes, ez a hatalmas alak, szerette volna bajainkat hasznára fordítani. A földönfutó Bélától hűségi esküt követelt. Ha a pápa, ki Bélát az eskü alól feloldotta, közbe nem lép, s a Hohenstaufent az olasz bonyodalmak el nem foglalják, rossz idők szakadnak reánk.

Igy hamar visszafoglaljuk állásunkat Európában s függetlenségünk teljes megóvásával menekülünk a nagy bajból.

De alig lábadtunk ki belőle, új bonyodalmakkal állottunk szemben. Csak ritkán és mindig csak rövid ideig volt részünk a békességes lét áldásaiban.

Még élt IV. Béla, midőn II. Frigyes halála után a pápaság teljes diadalt aratott ellenfele, a római király fölött, s ezzel az európai egyensúly megromlott. Ha eddig a két hatalom versenye volt önállóságunk biztosítója, nem rejlett-e új veszély magva az egyik végleges győzelmében?

A pápaság, miként láttuk, csak úgy tört világalomra, mint a császár, Magyarországgal szemben pedig hűbéri joggal vélt birni, mert István tőle nyerte koronáját. Szent Péter hűbérét látta benne, csak úgy, mint Angliában és Nápolyban. Már VII. Gergely állította föl ezt a tételt. Nem igyekezik-e most utódja, ki az elődjétől megindított nagy hadjáratot győzelmesen befejezte, ezt az elméletet az életben alkalmazni, s Magyarországot idegen érdekek szolgálatába hajtani?

A kísérletet megtették, de kudarcot vallottak vele. Az általános körülmények és a függetlenségnek ugyanaz a vágya, a mely a némettel szemben feszítette erőnket, megvédtek bennünket a pápa szellemi fegyverei ellen is.

A beavatkozásra az adott okot, hogy IV. László fiú hátrahagyása nélkül halt meg, s a pápa III. Endre örökjogát nem akarta elismerni. Azt állította, hogy a megüresedett trón fölött rendelkezni az ő dolga. Mint az ország hűbéru, mint annak az utódja, a ki Szt. Istvánt a koronával megajándékozta, saját világalmai érdekei szerint vélt a magyar királyság sorsa fölött dönthetni.

Az Anjoukat Nápolyba IV. Clemens pápa vitte be, hogy velök kiszorítsa a Hohenstaufenokat déli Olaszországból. E fejedelmi ház, mindent egybevetve, szövetségese is maradt Rómának. Ha sikerül őt, a pápa főnhatóságának

elismerése mellett, a magyar trónra helyezni, nagy segítségére válhatott az európai ügyekben. A pápa, a kinek ez időben sehol komolyabb küzdelme nem volt, a ki a császári korona fölött döntő befolyást gyakorolt, hatalma tudatában a hagyománynak és érdekének megfelelően vélt cselekedni, midőn a magyar királyságot szorosán akarta magához fűzni.

A magyarországi állapotokban is sok olyan tényező volt, a mely sikerrel kecsegtette. Az utóbbi időkben a pápa sűrű összeköttetésben állott a magyar nemzettel és folyton gyakorolta tuteláját, melyet a kor fölfogása a társadalom fölött neki megengedett.

IV. László kicsapongó, erkölcstelen élete, a nagy szerep, a melyet udvarában a félig pogány kunoknak juttatott, az adóbeli állapotok botrányossága, a kár, melyet egyes hatalmas urak az egyháziaknak okoztak, a főpapi állások betöltése kérdésének bonyolodottsága, s a sok törvénytelenység, mely e kort jellemzi, mindez alkalmat adott a pápának tanácsra, beavatkozásra, parancsok osztogatására, s majd levelek, majd legatusok útján feddésekre és interdictumokra. Mondhatni, hogy a pápai kormány a legfelsőbb foruma lett a magyar belügyek intézésének. Szokássá vált, a törvények sanctiójaképpen az egyházat kifejezetten meghatalmazni, hogy kiátkozza az ellenök vétőket. Az átkok oly gyakoriak, a közigazgatásnak és igazságszolgáltatásnak oly annyira rendes eszközeivé lettek, hogy a papok panaszkodtak, hogy már nem bírják foganatosítani, s kénytelenek a velök járó rendelkezéseket megszegni, mert nem tudják, ki milyen cselekedete miatt van egyházi büntetés alatt.

Az ország zilált politikai helyzete is szerzett szövetségest a pápának.

Az oligarchák ez időben kezdik romboló munkájukat.

A belső viszály volt éltető elemök. Egy-egy trónprætendens jelentkezését szerencsének tartották magukra nézve. A zavarosban szerettek halászni. Szívesen vették tehát, hogy Endre ellenkirálylyal állott szemben.

A pápák iránt való engedékenység mellett továbbá Magyarországnak nem egy politikai érdeke szólott. Félni lehetett a tatártól; a déli határon is félig pogány, eretnek elemek környeztek bennünket, mind olyan tényező, a melyek ellenében a pápa támogatásának beceje volt.

De mindezek ellenére, a míg Árpád ivadéka élt, megküzdöttünk az ellenáramlattal. III. Endre idején a nemzet zöme kitartott választott királya mellett. Megfelel a magyar jellemének, hogy az Árpádok prestige-e Szent Péter székét is elhomályosította.

A ragaszkodás az Árpádokhoz, a nemzeti érzés ereje, mely a törvényesen megejtett választást kétségessé tenni nem engedte, olyan politikai motívumok voltak, hogy hatalmukkal semmi sem mérkőzhetett. Hatásuk alól maga a pápáság sem vonhatta ki magát. A vallásosság náluk nem bírta a nemzeti érzést és a politikai tekinteteket ellensúlyozni.

Nehéz az akkor élt nemzedék vallásos buzgóságáról, s ennek hatásáról az emberek elhatározásaira magunknak világos fogalmat alkotnunk; de alig csalódom, ha azt állítom, hogy őseink nagy jelentőséget tulajdonítottak ugyan a pápa szavának, föltétlen engedelmességgel azonban nem voltak iránta. A magyar sohasem volt olyan fanatikus, mint a francia vagy a spanyol. Nem volt az abstractiók, az elvont képzeletek embere. Ma sem az. Lelkére és akaratára a földi élet különböző gyakorlati követeléseinek mindig meg volt a maguk döntő hatása. A magyar ember mindig inkább ahhoz mérte magatartását, hogy abban a vonatkozásban, a mely a főnforgott körülmények között a legbensőbbben érdekelte, mit követel tőle az élet, mint ahhoz,

hogy mit tanít az egyház, a túlvilág szempontjából indulva ki.

Ezt látszik legalább mindaz bizonyítani, a mi e században történt. A magyar királyság rendszeren a pápa pártján volt: de nem mindig; nem, ha politikai érdeke mást kívánt. I. László, a «szent», IV. Henrik császárhoz csatlakozott és elhagyta az egyház szövetségét. Azon királyok, kik Rómával tartanak, sem szánják el magukat érte áldozatra, nem tesznek érte többet, mint a mennyit politikai tekintetek is javasolnak. A keresztes hadjárat nagy mozgalmában népünk gyengén vett részt. A pogány kunokkal megtudott félni. Az eretnekek üldözésében nem fejtette ki azt a buzgalmat, melyet a pápa várt. Az izmaelitát és a zsidót minden unszolás ellenére megtúrte országában. Hasznára voltak s azért nem bántotta őket. A görög-keleti vallásúakkal jobban tudott megfélni, mint Európa más népe.

De másrészt mégis nagy befolyást gyakorolt reá is az egyház. A korona jogaiból is sokat engedett el Rómával szemben. Olyan harc a világi és egyházi hatalmak között, mint a minő Európa többi államában elkeseredetten folyt e századokban, nálunk nem támadt. Őseink az egyház szabadságairól, vagyonáról, jogairól gondoskodtak, habár föltétlen tiszteletben ezeket sem tartották.

A legutóbbi időben is a pápai legatus sok veszedelembé ejtette magát. Elfogták, s ő a tapasztalatokat, a melyeket hazánkban szerzett, abban foglalta össze, hogy nem térne oda vissza. Elérte ugyan, hogy háborút indítottak a kunok ellen, de szíve vágya, teljes megsemmisítésök nem sikerült.

Ezen állapotnak megfelelt, hogy a pápa törekvése mindaddig nem járt eredménnyel, míg a politikai momentumok túlsúlya ellene nyomott a latban, míg az Árpádok nimbusával állott szemben. Endre halálával a dolgok ellen-

kező fordulatot vettek. A politikai helyzet kedvezővé alakult a pápára nézve. Mihelyt nem volt törvényes király, sokan hajlottak arra, hogy a pápától fölkent és királynak nyilvánított Róbert Károlyt elismerik. A papság határozottan melléje állott.

Az ellenáramlatot, azoknak a pártját, kik a pápától bitorolt kinevezésben a korona függetlenségének veszélyét látták, alkalmas jelölt hiánya gyöngítette. Venczel és Ottó nem váltak be. Mindez javára vált a pápának. És mégis föladja azt az elvet, hogy Magyarország koronája fölött szabadon rendelkezhetik. Megáll a fél úton. Beéri vele, hogy a nemzet, mely a soká tartott viszálynak véget akart vetni, a pápa jelöltjét önként megválasztja királynak, a nélkül, hogy elismerje a pápa jogát a kinevezésre. Fölhagy elvi álláspontjával és belenyugszik abba, hogy a nemzet a pápa döntését és a már megtörtént koronázást nem tekinti érvényesnek. Róbert Károly lesz ugyan a király, de nem mint a pápa hűbérese. A pápa maga lemond a tervről, hogy itt második Nápolyt alapítson.

Miért? Dramatikus jelenetben örökíti meg a magyar történetírás, hogy miként forgatta beszédét a rákosi országgyűlésen Gentili pápai legatus, midőn látta a magyarok fölindulását azon nyilatkozatán, hogy Magyarországnak csak a pápa adhat királyt, s ő Károlyt nevezi ki Magyarország fejedelmévé. Ezen izgalom hatása alatt a megijedt főpap arra magyarázza szavát, hogy csak a törvényes magyar királynak a szentszék nevében való megerősítését értette.

Ezt az ügyes alkalmazkodást azonban aligha kizárólag a hazai hangulat okozta; hozzájárult a világhelyzet is.

Az európai nemzetek történetét okozatos láncolat kapcsolja egymáshoz. Messze a határaikon túl végbemenő események döntő hatással vannak sorsukra.

1290-től, midőn az Anjouknak adományozta Szent Ist-

ván koronáját, 1306-ig, midőn Gentili megelégedett a közvetlen gyakorlati cél biztosításával, a pápa helyzete Európában tetemesen megváltozott.

Győzött ugyan a császár fölött, de diadala nem hozta meg azt a gyümölcsöt, a melyet tőle várt. Ahhoz, hogy világuralmi tervét megvalósítsa, a pápának anyagi erőre lett volna szüksége, mely, neki vakon engedelmeskedve, képes lett volna bármely fegyveres ellenállás megtörésére. Néha sikerült parancsoló szavának nemzetközi erőket mozgósítani; a tőle kijelölt cél érdekében néha önként fegyverre kelt a keresztény társadalom. Ezren és ezren, olyan tömegek, a melyekhez hasonlókat Európa a népvándorlás idejétől az általános védkötelezettség koráig nem látott, tüzték föl a keresztet. De csak ritkán bírta a pápa ezt az erőt politikai hatalmi céljaira kihasználni. Ha egyes lovagok, különösen lelkes hívők készek is voltak a pápa szavára mindig és mindenki ellen kardot rántani, nagyobb országok és fejedelmek csak akkor vállalkoztak átka végrehajtására, a mikor politikai érdekek is úgy kívánta. Ez volt Európa szerencséje. Az egyoldalú theokrátiától ez óvta meg.

A kételkedés szelleme még gyenge volt. A vallás uralkodott az egész értelmi világon. A papok voltak a kor tudósai. Az emberek csak azt tartották érdemesnek tudni, a mit a biblia tanított. A világ rendjét, a természet tüneteit mind ennek az egy forrásnak helyes magyarázatával vélték megfejtetni. Ilyen időben a papi befolyás ellensúlyozására csak vagy a közvetlen világi haszonra törő amaz önzés volt képes, a mely nem sokat törődve azzal, a mit a kor fölfogása az emberek elé szab, s a mit a lelki üdvösség tőlük követel, tétovázás nélkül a maga útján halad; vagy az idealismus, a mely lánggra keltette azok lelkét, a kik a haza érdekét és a gondjaikra bízottak javát akarták megóvni, s a mely annyira megerősítette karjukat, hogy az égi hatal-

makkal is daczolni mertek. Nem tűrhették a gondolatot, hogy lelkök mélyének tiszta érzései ellenkeznek a jóval, hogy isteni eredetű a parancs, a mely lelkiismeretük sugallatával ellenkezik, hogy Isten iránt tartozó kötelesség olyant tenni, a mit nemzetök legszentebb érdeke tilt. A politikai élet ezen különböző vezető motivumai birták csak a papság mindenhatóságát korlátolni. A mit később a kétség, a hitetlenség, a fölvilágosodás ereje ért el, azt ezen időben, annyira a mennyire, a politikai szellem hozta létre.

Oly erővel hatott ez a rugó az emberekre, hogy a pápának is számolnia kellett vele. A pápaságnak szakadatlanul ügyelnie kellett a politikai érdekekre és tekintetekre. Azon kellett lennie, hogy a világi tényezők közül állandó érdekszövetséget biztosítson magának. A császárok ellen vívott defensív harczában azért volt képes magát föntartani, mert nagy politikai erőket birt maga köré csoportosítani. Szellemi eszközei meg nem mentették volna.

A jövőt elhatározó kérdés tehát most az volt, hogy sikerül-e viláгурalmi terve további kifejtésére is ilyen katonai hatalmat szereznie? A császárság, úgy látszott, lábai előtt hever. Sikerül-e e nagy erőt akaratának alávetnie, a régi eszményt, az Istentől adott két kardot egy kézben, Szent Péter utódjáéban egyesítve, megvalósítania?

A dolgok nem így fejlődtek. Politikai combinatio győzött a Hohenstaufenok fölött, nem az egyházi szellem a világi fölfogás fölött. A diadalmas politikai combinatio pedig nem kedvezett a pápa világraszóló terveinek. A helyi, a területi erők arattak győzelmet az egyetemleges, a császári erő fölött.

Az imperialismus ellenségei csoportosultak a pápa köré, ők segítették a győzelemhez, nem pedig azok, kik a pápa hegemoniáját kívánták megalapítani.

Ezekre a szövetségesekre uralmának terjesztése érde-

kében nem számíthatott. Mihelyt ő tör a felsőség után, megbomlik az érdekközösség közte és fegyvertársai között.

A pápa csak úgy remélhet sikert, ha az ő csapataik helyett a legyőzött császárság csapatai fölött rendelkezhetik. De a sors gúnyjának mondhatnók, ha nem lett volna az egész küzdelem természetének elmaradhatatlan következménye, hogy akkor tört össze a világi kard, mikor a pápa kezébe került.

Míg erős volt a világi hatalom, nem válhatott az egyházi politika fogantyújává; meg kellett törni, hogy hasznavehetővé legyen; ekkor azonban már nem bír a várakozásnak megfelelni. A pápától a hohensaufeni ház bukása után trónra emelt német királyok készek neki engedelmessé válni; de képtelenek őt diadalra juttatni. A pápa és a német közvélemény egyaránt belátják, hogy túlságosan meggyengült a császárság. Szilárdabb rend megalapítása végett habsburgi Rudolfot emelik a trónra. Egyik tényező sem akarja benne a régi hatalmas császárt fel támasztani. Csak annyi erőt akarnak neki engedni, hogy hasznos szövetségesük lehessen a nélkül, hogy önálló életet élhessen és őket elnyomhassa. De mindig nehéz élő erők fejlődését előre megállapított határok közé rekeszteni. Mihelyt létrejönnek, saját életök törvényeit követik, tekintet nélkül annak a céljaira, ki a kezdet nehézségei ellen segítségükre volt.

A Habsburgokkal is így járt a pápa. Ők is önálló politikára törekedtek. Jó viszonyba igyekeztek jutni a pápasággal, engedtek a régi jogokból, nem iparkodtak alávetésén; de világbirodalmi politikájával nem azonosítják magukat. Egy célzt ismernek csak: házi hatalmuk öregbítését s jövőjének biztosítását. A helyi német politika igényei, a családi érdekek vezető motívumaikká lesznek. Ezek pedig tiltják, hogy a pápa csatlósaivá szegődjenek.

Ennek a magyar állapotokra is hatással kellett lennie. Rudolf nálunk sem mozdítja elő a pápa terveit. Ellenkezőleg, a maga számára akarná a trónt megszerezni. 1304-ben a pápa felszólítja Rudolf fiát, Albertet, hogy rántsön kardot mellette; de ő meg sem mozdul.

Már ez egymaga is gyengíti a pápát; de ugyanezen időtájt még nagyobb kudarcot vall Franciaországban. A Hohenstaufenok legyőzése után a pápa azon tényezőkkel szemben is szigorúbban éreztette hatalmát, a melyek iránt a küzdelem idején elnézőbb volt.

A Vatikán sohasem mért egyenlő mértékkel. Igényeit örök érvényű elvekre alapítja, de megvalósításuknál a politikai opportunitás szerint jár el. Míg a császárral küzdött, Franciaország és Magyarország iránt elnéző volt; mihelyt szabad a keze, szigorú lesz velők szemben is.

A francia királyság az ő támogatásával nőtt nagygyá. Szövetkezve a polgári elemmel, a szentszék jóakarátának segítségével sikerült a nagy hűbérurakat legyőznie és az ország egységét, egy időre legalább, helyreállítania. A nemzeti önérzet kifejlődött és a királyságban jutott kifejezésre. Igaz, mulékony volt e korai dicsőség; de hogy a francia állam fejlődésének e szerencsés pillanata szembe került a pápai mindenhatóság föltámadásával, innen eredt VIII. Bonifácnak fatuma. E két fogalom: nemzeti érzület és Róma uralma egymással soha és schol meg nem fértek. Össze kellett francia talajon is ütközniök, mint hajdan a császári ambitióknak az egyháziakkal. Csakhogy a császári tendenciák ellen a pápa természetes támogatásra talált az olasz és német centrifugális elemekben és a császártól aggódo szomszédokban, új küzdelmében ellenben magára maradt. Franciaország rendei IV. Fülöp mellé állottak. A nemzeti érzület és a laikus elem felsőbbsege oly erőre kapott, hogy magukkal ragadták a francia egyházat is.

A külföld pedig nem tartott attól, hogy ez az irány veszedelembe ejti. A franczia király nem fenyegette az egész keresztény társadalmat; csak a pápa árthatott az európai egyensúlynak.

Igy természetes, de egyuttal végzetes volt a pápára nézve, hogy ügyét sem a német király, sem más fejedelem nem tette magáévá, s hogy a harc hevében elszakadtak tőle régi barátai.

Bebizonyult, hogy elsöranгу világi hatalom támogatása nélkül a pápai egyeduralmat Európában nem lehet megalapítani, s hogy ilyen hatalom segítségére nem számíthat.

E kudarcok végső oka a kor szellemének változása volt. Még mindig nagy volt a vallás ereje és a papság hatalma az emberek lelke fölött, de már nem olyan, mint a kereszties hadjáratok kezdetén, a lovagrendek és szerzetek keletkezése korában. Diadalával elkésett a pápaság. A német császárok örök érdeme, hogy világtörténeti küzdelmökkel a polgári társadalom jogait mindaddig megóvták, míg az egyház hatalma a szellemek fölött a legerősebb volt. VIII. Bonifácot az elért külső siker VII. Gergely és III. Ince praetensióira buzdította; de a kor megváltozott. A nemzetek öntudata megerősödött. A császári hatalmat, éppen univerrális igényei miatt, a pápa hátra birta szorítani; arra, hogy a magáét tegye helyébe, tehetetlen volt. A császári hatalom túlsúlya ellenében mindenki támogatta; saját túlkapásai mellett azonban egyetlen nagyobb politikai erő sem szállt síkra; mindenütt ellenállásra talált.

Ugyanaz az ösztön, a mely erőhöz juttatta a császár ellenében, gátolta meg világbirodalmának a megalapítását. A XIV. század már leszámolt az imperialismus minden formájával. Az egyes államokat többé nem lehetett közös főnek alávetni.

Ezt tanulta meg a pápa, midőn Magyarországon dülőre jutott megindított actiója.

1296-ban tör ki háborúja Franciaországgal. 1303-ban Bonifác pápa megalázva, megtörve hal meg. Éppen akkor, midőn Róbert Károlyt megkoronázzák, kénytelen utódja új megalázást szenvedni; ekkor kell eltűnie, hogy akarata ellenére Fülöp a templomosok ellen tör.

Szóval, a pápa túlságosan megfeszítette a hűrt és az elpattant. Midőn Magyarországon ugyanazokkal az erőkkel áll szemben, a melyek Franciaországban győzedelmeskedtek rajta s a melyek világbirodalmi eszméjét semmivé zúzták, óvatossá lesz és örül, ha csak félig is tud eredményt biztosítani.

E korszak történetében sok a hasonlatosság azzal a küzdelemmel, a melyet kétszáz évvel előbb a némettel kellett megvívunk.

Az európai egyensúlyt veszélyeztető iránynyal állottunk szemben mind a két esetben. Mind a két esetben a végső döntést a világtörténeti erőknek alakulása hozta létre; de mind a két esetben a mi állásfoglalásunk is segítségünkre volt abban, hogy a hatalmi mérleg javunkra billent. Mindkét esetben a magunk önállóságáért folytatott küzdelmünk része volt azon harcnak, a mely az európai egyensúly föntartását eredményezte.

Szembetünő, hogy ha a XI. században Németországnak magunkat alávetjük s Európa keleti része a császár hatalmába kerül, szavának egészen más lett volna a nyomatéka Rómában.

Éppen az, hogy sem III. Henriknek, sem IV. Henriknek nem sikerült hatalmukat Magyarországon végleg megszilárdítani, volt egyike azon okoknak, a melyeknél fogva a világ fejlődése a régi római imperiumétól elütő fordulatot vett s a császári praetensiókat annyira idejüket mul-

taknak tüntette föl, hogy a pápaságban megérlelődhetett a gondolat azok visszautasítására.

A X. században a szász háznak pogány őseinken aratott győzelme segítette föléleszteni a császári conceptiót. A XI. században a császárság égre törő szárnyait magyarországi kudarcza segítette szegni.

A XIII. század végén a pápai hatalommal szemben tanúsított ellenállásunk volt hegemoniájá bukásának egyik oka.

Ha Magyarország magát IV. László halála után az Anjouknak aláveti és mint a pápa hűbérese Olaszországban melléje áll, Bonifác nem esik oly könnyen a francia erő áldozatául. A világtörténeti nagy küzdelem azonban mind a két esetben nem általunk és nem nálunk döntött el, hanem Olaszországban, Európa akkori középpontjában.

Abban is hasonlít a két korszak egymáshoz, hogy a veszély, a mely ellen küzdöttünk, nem szűnik meg teljesen. A császárok és a pápák praetensiói föl-fölelednek később is. Végig kísérek bennünket még sok századon; de egyelőre legalább nem uralkodnak sorsunkon. Nagy idő múlva újra előkerülnek, más alakban, de sok tekintetben hasonló hatással. Midőn a habsburgi császárok a katholikus reactio élén küzdenek szabadságaink ellen, ugyanaz a világtörténeti nagy irány fenyeget bennünket, a mely ellen e korban, ádáz harcok árán, megvédtük magunkat. De erről később szólok. Most meg kell állapodnom, mert új korszak küszöbére lépek.

Összefoglalom eddigi fejtegetéseim eredményét.

Az első időkben a legnagyobb veszély, a mely bennünket fenyegetett, abból származott, hogy Európában teljesen idegenek voltunk fajra és vallásra nézve; továbbá, hogy számban gyengék voltunk s műveltségben mögöttük

maradtunk szomszédainknak, a kik a felsőbbség hitében lenéztek bennünket s önállóságunkat őket bántó és rájuk nézve káros ténynek tekintették.

Ez az ellentét oly nagy volt, hogy ha pogányok maradtunk, fönn nem tarthatjuk magunkat. A közös vallás annyira elsimította ezt az antagonizmust, hogy fönmaradásunk lehetővé vált. Geographiai helyzetünk pedig, mely a germán faj mellé, de nem közéje juttatott, tehát össze nem egyeztethető ellentétet létünk és a koron uralkodó fajok között nem teremtett, ugyanerre az eredményre vezetett. Lehetővé tette fönmaradásunkat.

De mivel idegenek és szomszédainknál gyengébbek voltunk, az volt a jövőnk elhatározó kérdése, hogy, elfogadva vallásukat és műveltségüket, beléjük olvadunk-e, avagy sikerül a keresztény társadalomban független állást kivívunk s magunkat e társadalom régi és erősebb tagjaival szemben velök egyenlő joggal fön tartanunk? Ez a kérdés az Árpádok idején dőlt el. A mi veszélyünk volt, az vált fönmaradásunk főokává. Mivel fajilag idegenek voltunk, lenéztek bennünket és elszigetelten maradtunk; de éppen, mert idegenek voltunk, összetartottunk és ösztönszerűleg ellene szegültünk minden idegen befolyásnak; éppen azért, mert más szőrű és bőrű emberek voltunk, mint ők, küzdöttünk az állati ösztön elszántságával uralmok ellen. Innen fakadt erőnk a fönmaradásra. Innen eredt az a csodálatos függetlenségi vágyunk, a mely a magyar typust mindig kitüntette. Ez volt ellenállásunk lélektani forrása. Ebből merítettünk erőt a német császárok ellen, s ezen az érzésen tört meg a pápák szertelen ambíciója.

Különös szerencsénk, hogy ez időben magyar királyi házunk magvaszakadás nélkül négyszáz esztendeig uralkodott fölöttünk. Ha belső fejlődésünknek azt a tényezőjét kellene kijelölnünk, a melynek a legtöbbet köszönünk, az

Árpád-háznak ilyen hosszú időre terjedt uralmára mutatnánk reá. Erős és magyar királyságot biztosítottak a nemzetnek. A bennünk élt függetlenségi vágyat csak ilyen vezetés mellett koronázhatta siker.

A külső constellatiók pedig azzal mozdították elő főnmaradásunkat, hogy eme századokban az európai fejlődés az egyes államok egymástól független alakulásának kedvezett. A chaosból, a melyben a római birodalom helyét elfoglalt törzsek még a VIII. és IX. században éltek, nagy erők egységes birodalmat igyekeztek formálni. Szerencsénkre vált, hogy ez nem sikerült s hogy a részek megóvták függetlenségüket. Az európai rend nem a régi római fejlődés példaképe szerint egy birodalom keletkezésén alapult, hanem az egyes törzseknek és országoknak egymástól független, s csak a kereszténység és a közös civilizatio kapcsával összekötött szabad társadalmán épült föl. Ez tette lehetővé, hogy, aggasztó küzdelmek közepett és mindig közvetlen érintkezésben az egész Európát egybeforrasztani törekvő világtörténeti nagy erőkkel, mi is főnmaradhattunk s hogy a magunk szabadságát, a többiek szabadságharcza közben és a többiek szabadságának védelmeképpen, az európai rendbe beleilleszthettük. Az európai egyensúly megszilárdulásának köszönhetjük önállóságunkat, s önállóságunk az európai egyensúly egyik tényezőjévé, egyik oszlopává lett.

Az Árpádok korában dőlt el a világtörténeti nagy processus.

Midőn az Árpád-ház első királya a koronát fejére tette, a két egyetemleges igényű világhatalom, II. Sylvester pápa és III. Ottó császár, szövetségben egymással, osztogatva a koronákat, a világ sorsán látszottak uralkodni. Néhány évvel előbb az Árpád-ház kihaltánál az egyik hatalom a régi szövetséges lábai előtt porban hevert. A császári állást

be sem töltötték; a német fejedelmek csak római királyok voltak. Pár évvel utána a másik hatalom is megalázkodott s a két kard, a mely együtt uralkodott Európán, egymásra csapva, jó darab időre elveszítette a többit fenyegető élet.

Midőn az Anjouk lépnek a trónra, már biztos alapon nyugszik a hatalmak egyensúlya. Az elmúlt századok nagy munkájának e gyümölcsét maguk is, országaik is élvezhetik. Magyarország az európai rendnek már végleg befogadott tagja; függetlensége természetes következése belső erejének. Az Árpádok örök érdeme ezen eredmény. Az ő vezetésök mellett éltük gyermekkorunkat, a legváltásosabb éveket. A nagy problémát, hogy nemzetünk a nyugati társadalom körében mint önálló tényező helyezkedjék el, az ő útmutatásuk mellett sikeresen oldottuk meg.

Az ázsiai eredetű magyar faj Európához simul, az itt élő népcsalád hasznos tagja lesz.

Létét erősíti, hogy most már a keresztény világ, a művelődés, az európai egyensúly érdeke kívánja fönmaradását. Az Árpádok bölcs politikája következtében a magyar erő a nyugati hatalmak fejlődését nem zavarja, nem veszélyezteti; sőt a Duna és a Tisza között erőteljes és keresztény államot alkotva, a civilisált világ határait tágitja és munkásait életrevaló elemmel szaporítja.

Kitöréssel fenyegető vulkánt némít el, midőn a rendezett állami élethez eddig jutni nem birt Pannoniát hegemóniája alatt szervezi.

A szomszédokat is veszélyeztető chaos helyén szilárd államot alapít. A keresztény civilisatio számára erős stratégiai határokat teremt.

A hivatást, a melynek érdekében Nagy Károly az Ostmarkot alapította, jobb sikerrel képes betölteni. A kelet árjai ellen megóvjá a nyugatot. Védő kardja mögött a hala-

dás műhelyei biztosságban munkálkodhatnak és szaporodhatnak.

Már az Árpádok idejében a magyarok erején törik meg a kelet barbár világának nem egy pusztító berohanása. A tatárok is Magyarországon fogyasztják el hódító erejüket. Később még nagyobb szolgálatot kell tennünk Európának.

Mindez nem akadályozza meg, hogy nyugoti szomszédaink időről-időre létünk ellen törjenek. Ha sebeket kapunk az őrhelyen, a melyre a sors bennünket állított, bizonyos, hogy azok, a kik küzdelmeinknek legközvetlenebb hasznát látják, az elsők, a kik gyengeségünket kizsákmányolják.

De azért mégis erőnk forrásává lesz, hogy a nyugat haladására nézve szükséges munkát végzünk. Európa és azok érdeke is, a kiket a vak hódító vágy ösztönöz, velünk van. Az ellenünk indított aggressio nem talál arra a támogatásra, a melyre számíthatna, ha ártalmas elem ellen irányulna. Az európai közérzületből nem meríthet reáerőt. Nem talál mindig új ingerlő okra a közszükség tudatában. Magában álló önző vállalat marad, a mely nem némítja el az ellene törő hasonló ellenfelet. Ezekben és a kereszténység közérdekében védelemre találunk.

Mint az európai társadalom egyik tagját veszélyek fenyegetnek ugyan bennünket, mint a többit mind, de mint hasznos elemnek nem kell elbuknunk. Létünk természetes is, üdvös is.

A magyar faj képesnek bizonyult a műveltség befogadására és fejlesztésére. Mikor az utolsó Árpád meghal, az a törzs, a melynek félig vad állapota és ázsiai szokásai egykor rémületbe ejtették a keresztény világot, már elsajátította az Európában talált kulturát, rátért a békés munka útjára és megvagyonosodott. Nemcsak a királyok bölcs poli-

tikájának, hanem a nép megváltozott szokásainak, fölfogásának és életmódjának köszönhetően, hogy helyet foglalhattunk a művelődés terén haladásnak indult új világ-részben.

Fönmaradásunk végső oka nemzeti érzületünkön kívül mindenestre abban van, hogy az európai kulturát meg tudtuk érteni, magunkévá tudtuk tenni és lelkünk sajátosságaihoz hozzá tudtuk idomítani.

Vezető szerepünk a kultura terén sohasem volt.

Voltak nemzetek, a melyeket sok szerencsés körülmény bizonyos időszakokban arra képesített, hogy a haladás élére kerüljenek, hogy a legjobban, a legtökéletesebben végezzék azt a munkát, a melyre koruknak szüksége volt, a melyre koruk megérett. Csodás számmal termett tehetségek és sok általános nagy ok, a mely e kiváló egyéniségeket és a nemzet összes produktív erejét a kortól várt utba igazította, mesés eredményekhez juttattak nem egy nemzetet, néha csak pár nemzedék életéig, de mégis elég időig, hogy nevök-höz egy-egy óriás lépés emléke fűződjék.

Más nemzetek, különös hivatottsággal a kulturmunka egy-egy ága iránt és olyan általános és állandó körülmények közben, a melyek munkásságukat éppen a természetes ösztöneiknek megfelelő ezen irányba terelték, a gondolkodás, a művészet, a fölfödözés terén maradandó sikereket értek el, s huzamos ideig vezető szerepet vihettek.

Minket talán a politikai élet intensivitása megakadályozott abban, hogy a magyar geniusz bélyegét reányomjuk a művelődés egy-egy szakára. Egyesek közülünk nevöket bejegyezték az emberiség legnagyobb jótevőinek, legfőnségesebb típusainak aranykönyvébe. Fajunk megmutatta ezen óriásaiban, hogy mi lakozik benne. De jogcímünket dicsőségre főleg politikai eredményeinkre alapíthatjuk.

Az az író, a ki Európa haladásának történetét az elért

legnagyobb eredmények előadásával akarná föltüntetni, viselt dolgainkkal csak egy szempontból foglalkozhatnék. A politikai érzéknek, az önföntartási ösztönnek tündöklőbb példáját sehol sem találhatná, mint ezeréves fönmaradásunk és szabadságunk történetében. Más népek fejlődése a dicsőség ragyogóbb csúcspontjait, a politikai eredmények fénylőbb korszakait tünteti föl, mint a mienk. De egyik sem tesz túl rajtunk a nemzeti érzés mértékében és állandóságában. És sehol sem fakadt ez érzésből szívósabb munka, állhatatosabb kitartás, becsesebb, mert nehezebben kivívható eredmény, sehol sem párosult ez az érzés több politikai belátással és föllobbanó vérünk mellett is higgadtabb megfontolással, mint nálunk.

Az ezen a téren elért eredmény mellett a kulturában végzett munkásságunk elenyészően csekély. A jövőnek egyik legszebb föladata e mulasztásunk pótlása. Nem teszek le a reményről, hogy a szellemi élet terén még úttörők, vezetők leszünk.

A multban nem voltunk azok; de lépést tartva Nyugat-Európa haladásával, befogadva a szellemi nagy áramlatokat és ezeket organice magunkéivá téve, hasznos tagjává váltunk az emberiségnek. Csak ezért állhattunk meg itt ezen a helyen, a hol, ha nem vagyunk művelt nép, ha, mint a török, elzárkózunk Európa szelleme elől, szállka leszünk egy élő testben, mely addig nem nyugodhatott volna, addig egészségét teljesen vissza nem szerezte volna, míg, bármilyen erőfeszítés és áldozat árán, az idegen elemtől meg nem szabadul.

Művelődésünk nem gyarapította a többi nép szellemi kincseit korszakot alkotó új tartalommal. De midön annak a teljesítésével, a mi tölünk telt, mások javára is szolgáltunk, mert különleges erőnk a közös nagy föladatnak szentelve, új árnyéklattal gazdagítottuk az éppen sokoldalú-

ságánál fogva fönséges európai civilisatiót, ezzel magunknak is megszereztük a megélés lehetőségét. Fajunk ki-művelhette szellemét és kifejleszthette egyéniségét. A szellemi élet azon ágaiban, a melyekben eredeti sajátosságaink veszendőbe indulásával lelkünket más nemzetek szolgaságába ejtették volna: a nyelv, az irodalom, a költészet terén eredetiek tudtunk maradni. A másoktól kölcsönzött fölfogásokat és ismereteket is úgy föl birtuk dolgozni, hogy szellemünk önállósága épen maradhatott. Vele pedig megóvtuk politikai önállóságunk sarkkövét. Mikor az utolsó Árpád sirba száll, már a helyes ösvényen haladunk. Már európaiak vagyunk, de magyarok maradtunk. A művelődésből és a vele járó vagyonosodásból szellemi és anyagi erőt merítünk államunk megvédésére. Művelődésünknek a nyugatéval közös alapja apasztja az összeütközések okait és növeli ellenálló képességünket.
